

قوناغین ھۆزانا فۆلکلۆری د رەخنەیا کوردیدا

(فەکۆلینەکا کیشناسیا – رەخنەگرانەپە)

د. محەمەد بەکر محەمەد

پروفیسۆر

کۆلیژی پەروەردە، زانکۆی سەلاحەددین

ھەربێا کوردستان – عێراق

د. مەسعود جەمیل رەشید (وانەپۆل زانکۆیا نەوروز)

پروفیسۆر ھاریکار

کۆلیژا زمانان، زانکۆیا دەھۆک

ھەربێا کوردستان – عێراق

کورتی

ھۆزانا کوردی د چەند قوناغاندا دەرباریبوویە، د ھەر قوناغەکیدا سەپاين تايهت وەرگرتنە و ئەف سەپاie رۆخسار و نافەرۆکی ب خۆفە دگرن، ژ لاین رۆخساریشە و د ھەر قوناغەکیدا ھۆزانی کیش و قالین جودا ژ قوناغین دی ھەبوون، ئەف جوداھییە یان ژ ئەگەری کاریکەرپوونا زمانێ کوردی ب زمانین مللەتین دەور و بەر یان ژ ئەگەری کاریکەرپوونا ئەدەبێ کوردی ب ئەدەبێ جیانی پەیدا بوویە. ئارمانج ژ ئەفئ فەکۆلینێ کۆمکرن و فافارتنا گوتار و فەکۆلین و پەرتووکی کوردی، ئەوین گرنکی ب قوناغین ھۆزانا فۆلکلۆریا کوردی دایین و نیشادانا ئەوان ب ئارمانجا رۆنکرنا سەپاين ئەوی یین گشتی د ھەر قوناغەکیدا، دیسان دیارکرنا رۆلی شیسەر و رەخنەگرین کورد ئەوین گرنکی ب ئەفئ زانستی دای، د ئەفئ فەکۆلیندا کیشین خۆمالی (فۆلکلۆری) ل سەر سنی قوناغاندا ھاتینە دا بەشکرنا و ھەر قوناغەکی سەپاين تايهت ب وێقە ھەنە. د ئەنجاماندا دیاردیت، کۆ لیکەرپان ل کیشناسیا کوردی ھەر زویکا دەستپیکرە و ل سەر دەستی ھۆزانی کورد ھیدی ھیدی وەرارکرە و ژ چارچوئی رۆژنامە و گۆفاران دەرکەتتە و د پەرتوووک و فەکۆلینین زانستی و ئەکادیمیادا دیاربوویە، ب شینووی کیشناسیا کوردی د قوناغین جیاوازدا دەرباریبوویە و گەشەکرە و د ھەر قوناغەکیدا سەپاين تايهت ب ئەوی قوناغیشە وەرگرتنە.

پەیفین کلیلی : ھۆزانا فۆلکلۆری، رەخنە، زمانێ کوردی.

پیشەکی

ب. ئەفئ ئیکەم جارە ھەمی فەکۆلینین رۆخساری ھۆزانا فۆلکلۆری دەھینە ھەلسانگاندن.

رێنازا فەکۆلین

ئەفئ فەکۆلینە ل دوئی رێنازەکا میژووئی -شلۆفەکاری ھاتینە ئەنجامدان.

نافەرۆکا فەکۆلین

ئەفئ فەکۆلینە ژ پیشەکی و دوو پشکان پینکدھیت. د پشکا ئیککی دا مە ھەولدا یە ب کورتی باسی ل ھۆزانا فۆلکلۆری و رۆخساری وی بکەین، د پشکا دوویدا مە ھەمی ئەو فەکۆلین و شیسین کوردین ل دۆر بابەتی رۆخساری ھۆزانا فۆلکلۆری ژیک جودا کرینە و ھەلسەنگاندينە.

1. رۆخساری ھۆزانا کوردی

رەخنەگرین کورد و بیانی، بۆ ھۆزانا کوردی ژ لاین رۆخسار و نافەرۆکیشە گەھەک پۆلکرن و دا بەشکرنا ئەنجامداینە، ھندەک رەخنەگران ھۆزانا کوردی ل دوئی بابەتین ھۆزانی (ستزانی) و ھندەکین دی ژ لاین کیش و سەرۆايشە یا پۆلکری، بۆ

نافونیشانی فەکۆلین

ئەفئ فەکۆلینە یا لژیر نافونیشانی (قوناغین ھۆزانا فۆلکلۆری د ھۆزانا کوردیدا/ فەکۆلینەکا کیشناسی - رەخنەگرانەپە) پیکوئی دکەت ئەوان فەکۆلین و شیسینان پۆلین و شلۆفەبکەت، ئەوین تايهت ب رۆخساری ھۆزانا فۆلکلۆریا کوردی.

گرنکیا فەکۆلین

گرنکیا ئەفئ فەکۆلین د ئەفان خالاندا دیار دیت :

أ. ھەتا نەو ھیچ فەکۆلینەکا میژووئی زانستیا تايهت و تیروتەسەل ل سەر ئەفئ

المجلة الاكاديمية لجامعة نورو

المجلد 7، العدد 2 (2018)

استلم البحث في 2018/4/2، قبل في 2018/4/21

ورقة بحث منتظمة نشرت في 2018/6/14

البريد الإلكتروني للباحث : mahamad@uod.ac

حقوق الطبع والنشر © 2017 أساء المؤلفين. هذه مقالة الوصول إليها مفتوح موزعة تحت رخصة

المشاع الإبداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4.0

بابەتی نەھاتینە ئەنجامدان.

ب ږهنگه کي گشتي و ل دويډ ديارکړنا (محمد بکر)، ناستين کيش و ږيتم و سه روايتن هوزانا فولکلوري د نه في خشته ي ل خواريدا ديار دبن(5) :

ز	جوره کان	کيش	ږيتم	قافيه	
				هونه ري	رواله تي
1	شيعري گوراني				
2	بهيت	+	+	+	
3	لاوک	+	+	+	
	و حيران				

هندهک جوري د ديپن هوزانا فولکلوري کيشين تايهت ب خوه هه نه و ل ده فريز (کرمخيا ناهه است) دا ناهينه ديتن، روخساري نه وان نيزيکي روخساري (لاوک و حيران) نيه، کو نه وزي (حيرانوک) (*) و (پايږوک) (**). هه تا نه فرؤ ږولکرته کا سه رتاسه ري و نیکگرتي ژ لايږ روخساري هه ب هه مي جوري هوزانا فولکلوري نه هاتيه نه نجمان.

2.1 زارافي کيشا خومالي

هه بوونا گه لهک زارافان د زمانې کورديدا و ديتنن جودا، چهن زاراف ب روخساري هوزانا فولکلوري په يداکړينه، پترا رهخه گرين کورد (کيشا په نجه) يان (کيشا برکه) بکارئينينه، هندهک شيسه ران پتر ژ زارافه کي بؤ نينينه، بؤ نمونه (علاو الدين سجادى) ده مي ل کيشا خومالي دکت هه ر چوار زارافين (هيجا، حينجه، برکه، په نجه) (6) بؤ ديتنيت، ديسان هندهک زارافين دى زي دهينه ديتن، وه کو زارافى (بانگ) کو ل دهف کوردين باکوروى روژه لاق کوردستان ديهينه ديتن، زارافى (سيلاب) کو زارافه کي بيانننه نه وزي دگه ل چهن زارافين دى دهينه ديتن، هه ر وه کو (مارف خه زه دارى) بؤ ديارکړنا زارافى بانگ، ناماژه ب نه وى زي کرى، ده مي ديتنيت : ((بانگ : ماناى هيجا، مقع، په نجه، سيلاب – Syllable، نه گه يني)) (7)، هه رديسان زارافه کي دى زي ل کوردستانا باکور گه لهکي بهر به لافه، نه وزي زارافى (موفک) هه، هه ر وه کو هاتيه گوتن، کو هوزانا کوردي ل سه ر دوو جوران هاتيه فهانن، يا نیکي کيشا عروزيه و يا دى زي کيشا موفکي (هيجائى) به. ديسان زارافى (کيشا ژماره) زي د رهخه يا کورديدا ديهينه ديتن،

نمونه (معروف خه زه دارى) د گوتاره کيدا، هوزانا کوردي ل دويډ کيشين وى ل سه ر چوار به شان دابه شکره ل دويډ زارافين عه ربه ي :

1. وه زنى گوراني (هه شت و ده هيجاى).
2. وه زنى بهيت (حيران و لاوک).
3. وه زنى عروچى.
4. وه زنى شيعري تازه (1).

1.1 کيشين هوزانا فولکلوريا کوردي

هوزانا فولکلوري که فترين هوزانا کورديه، بؤ سه رده ميڼ گه لهک که فن فه دگه ريت، کيشين نه وى زي بؤ سه رده ميڼ به ري عروزي فه دگه رن، ب رمانه کا دى کيشا فولکلوري ((ميژوويه کي ديري هه به ده گه رته وه بؤ سه رده ميڼ نه ده ي فولکلوري کوردي به شيوه به کي روون تبادا ده نگيدا وه ته وه، به دريژاي ميژووى فولکلوري کوردي شان به شان له گه لى دا هاتوه، به تايه تي گورانيه کورديه کان هه مووى له سه ر نه م کيشه دانراون که برتبه له کيشي هه شت برگه ي و شهش و چوار و هه تا وهک لاي لايه و گوراني مندا لايش له سه ر نه م کيشه دارپژراوه، نه مهش ده مان گه نيته نه و راس تي به ي که بلين چ به ره مي فولکلوري و چ نه ده ي نووسراوه پيش دا هاتنى عروزي عه ربه ي له سه ر کيشي په نجه هه له به ستراوه)) (2).

ژ لايږ روخساري هه رخنه گرين کورد بؤ هوزانا فولکلوري چهن دابه شکرن نه نجمانينه، به لى پتر يا رهخه گران، هوزانا فولکلوري دابه شى سى جوري سه ربه کي دکهن، نه وزي نه فين ل خورانيه :

1. گوراني.
2. بهيت.
3. (حيران – لاوک) (3).

هندهک شيسه ريڼ دى، چهن جوريڼ ستراين فولکلوري ل گه ل گوراني باسکرينه، هه ر وه کو ل خوراي ديار :

1. بهيت.
2. حيران و لاوک.
3. گوراني، ديلوک، بهسته، ديلاني، نارين.
4. هوره.
5. سيجاچه مانه (4).

بەشى دووھەميشيان : (ھيجا، برگە، پەنجە) چەمكىنى پرووق ھەيە (... زاراوھى كىشى خۇمالى) لە ھەموو ئەوانى دىكە لەبارتەرە)) (9).

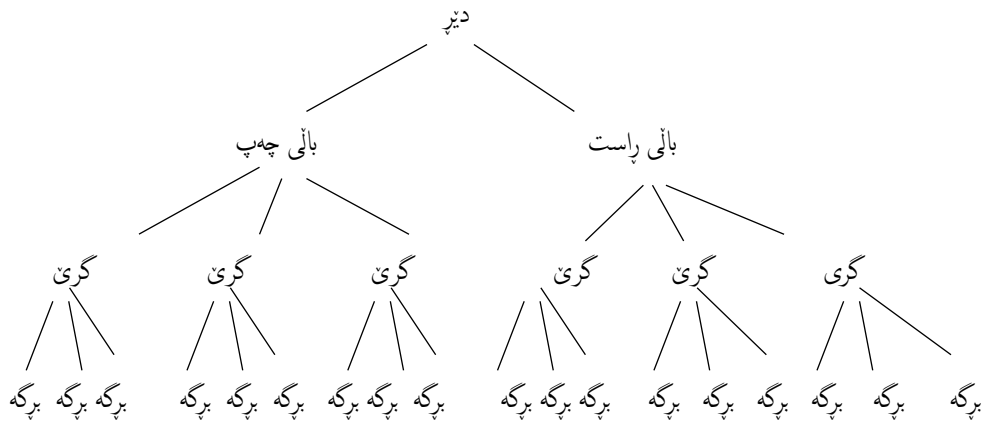
3.1 پىكھاتا دىرا ھۆزانا فۆلكلورىيا كىشدار

قالب و پىكھاتا كىشا خۇمالى چەندىن زاراف و ناڧىن جودا ھەنە، زارافى (مسرەع) ى عەرەبى و (گاف) بۇ نىقەدىران ھاتىنە بكارىنان، زارافى (يەكە) و (پىن) ژ بۇ يەكەپىن رېتى ھاتىنە بكارىنان، ژ بۇ بكارىنانا زارافەكنى ئىكگرتى (ورىا عمر أمین) ھەولدايە ھندەك زاراف و ناڧىن نوى بۇ ھۆزانا كوردى دابنىت، ئڧىسەرى چەند زارافىن چىكرىن ل بەرامبەر زارافىن عەرووزا عەرەبى دانايىنە، ئەف زارافە دنەخشەيەكىدا ب ڧى رەنگى ل خوارى كۆمڧەكرپنە (10) :

(شىخ نوورى) بۇ ئىكەم جار د رەخنەيا كوردىدا تامازە پىن كرىە، دەمى دىبىت : ((لە وزى ھجائى دا داىما انسان اتوانى كە عددى ھجائى مصرەكان بە اموست بزمىرى بناو عليە بم وزنە وزى حسابى اموستىش پى الين)) (8).

ژ بۇ بكارىنانا زارافەكنى ئىكگرتى، ھەولا دانانا زارافەكنى ئىكگرتى د رەخنەيا كوردىدا ھاتىنە كرن، بۇ ئوونە (محمد بكر) چەند زارافىن د رەخنەيا كوردىدا دەھىنە بكارىنان شلۆفەدكەت و دگەھىتە ئەنجامەكى، كو زارافى كىشا خۇمالى پتر ژ زارافىن دى د ھىن خۇدايە، دەمى دىبىت : ((زاراوهى (ووزنى ھىجابى) و (كىشى برگەپى) و (كىشى پەنجە)، كە يەك چەمكىان ھەيە، لە بوارى بەكارھىناندا بۇ شىعرى فۆلكلورى كوردى ناكۆكىيەكى دوولايەن دروست دەكات :

بەشى يەكەمى ھەر يەك لە زاراوھكان : (وزن، كىش)، تەنيا شىعەرە كىشراوھكان دەگرىتەوھ.

ڧىسەرى نەخشەپىن ل سەرى شلۆفەكرپە و دىبىت : ((كەرەسە و دانەى unite سەرەكى كىش لە شىعرى ئەدەبى ھەمى مېللەتانى چىيان برگەيە syllable. بە پى ى چەن ياسايتكى فۆنۆلۆجى ئەم برگانە يەك دەگرن دانەى گەورەتر پىنك دەھىنە بە (گرى)يان ناودەبەين. گرى يەكانىش يەك دەگرن دانەى گەورەتر پىنك دەھىنە بە (بالى) ناودەبەين. بە دوو بالى دىر پىنك دىت)) (11). پاشى زارافى (گرى) ژ بۇ يەكەيا رېتى دادنىت و ل سەر سى جۇراندا دابەش دكەت ھەر وەكو ل خوارى ديار :

3. گرى ى پىنجى لە پىنج برگە پىنك دىت. كورقى و درىزىيا برگى ل پىشچاف ناھىتە وەرگرتن و ئەف ھەر سى گرئىيە سەنگا كىشا خۇمالى پىنك دىبن(12).

2. قۇئاغىن ھۆزانا فۆلكلورى د رەخنەيا كوردىدا

ھەر ئىشتەك يان كارەكى ھەبىت ژ سادەپى دەستپىدكەت و وەرارى دكەت ھەتا دگەھىت گوىپىتكى و شىوھكى ديار و تمام وەردگرىت، ئڧىسىنن ل دور ھۆزانا فۆلكلورىيا كوردى ل دەستپىكى ب رەنگەكى سادە د رەخنەيا كوردىدا دياربووينە،

1. گرى ى سى ى لە سى برگەپىنك دىت.
2. گرى ى جوارى لە چوار برگەپىنك دىت.

دیاردکەت، دەمی دبیژیت : ((مێژووونوسی وێژە و رەخنەسازنی کوردی لە بەر دەستی ئەم تیکستە گرنە دا (...)) دەتوانی بریارێکی مێژوویی ساز بکات کە بە روونی و راستەوخۆ دەلی : هەر چی لە کتیب و نامیلکە و وتار لەم دووایی یەدا - دەرباری کیشی هۆزراوی کوردی نووسراوەتەو نووسەرەکانیان زانی نیتیان یان نەیان زانیی بەسەکانیان لەم لیکۆلینەوێهە کە یەکەمیان : دابەشکردنی کیشی هۆزراوی کوردی یە بە سەر کیشی خۆمائی و عەروزی دا. دووهمیان : رییازی شی کردنەووهی دێری هۆزراو بۆ برگە و هیجا و پەنجە.

سێ هەمیان : دانانی گورانی کوردی بە سەر چاوهی چەشنیک لە چەشنەکانی کیشی خۆمائی.

چوارەمیان : پەنجە درێژکردن بۆ رەگ و ریشە مێژوویی کیشی خۆمائی کوردی بەر لەوهی هەستیاریەکانمان - لە ئاھەنگی ئەم کیشە لابدن)) (15). هەرچەندە ئێسەری ب تمامی باس ل هەمی خالین گریداي هۆزانا خۆمائی نەکرینە و نیقەدیرین هۆزانا خۆمائی ب هژمارا برگاشە گریداينه، یی کو باس ل ئاستی ریتی یان راوہستیاین کیشا خۆمائی بکەت، دیسان ئێسەری باس ل کیشەکا گرنگ و بەرەلاف نەکرپە، کو ئەوژی کیشا (10) برگەبیە، بەلی ئەف گوتارە بوویە بناغە بۆ گەلەک گوتار و ئەکۆلینین د دویقدا و گرنکییا ئەفنی گوتاری ژێ بۆ سەردەمی کەفنی ئەوی دزفیت، چونکو دەیتە هژمارتن کەفتین ئێسینا ل دور کیشا خۆمائی د رەخنەیا کوردیدا.

2.1.2 (جگەرخوین) و کیشا خۆمائی

کەسی دوی کو باس ل کیشا خۆمائی کری (جگەرخوین) بوو، (جگەرخوین) پینگافەکی ژ (شیخ نووری) پتر چوو، چونکو هەولدا یە چەندن نافیین کوردی و زاراڤین نوی بۆ جۆر و پینکھاتین هۆزانا فۆلکلۆری دابنیت و پشتبەستن ل سەر پتر نمونان و پتر شلۆفەکران کریه. (جگەرخوین)ی هەولدا یە هۆزانا فۆلکلۆریا کوردی شلۆفەبەت و ل بن هەندەک نافیین هەسپین پەسەنن کوردی پۆل و ژیک جودا بکەت، دەمی دبیژیت : ((تو بزانی ژ ریشە هەسپین خوەشخوانن کردی چوارن. ئی (چلنگ) وئی (لاغر) و ئی (سک) و ئی (رەوان). هەسپین چلنگ دوو گافان دافیزه. هەر گافکی پینج موفک تی دە هەنە. ئی لاغر دوو گافان دافیزه. هەر گافکی شەش موفک تی دە هەنە. ئی سک دوو گافان دافیزه. هەر گافکی حەفت موفک تی دە هەنە. ئی رەوان دوو گافان دافیزه. هەر گافکی حەشت موفک تی دە هەنە.)) (16). پاشی ئێسەر بۆ هەر ئیک ژ ئەوان هەسپان (دەریابان)، چەند

پاشی گەشەکران ب خۆفە دیتینە، زیدەباری گەشەکران و پینشکەفتین گوتار و ئەکۆلینین رەخنەبیین د بوری کیش و سەرۆایندا، دیسان ژ بۆ شلۆفەکران هۆزانا خۆمائی هەولا بکارینانا رییازەکا نوی هاتیە دان. ب دیتنا مە هۆزانا فۆلکلۆری د رەخنەیا کوردیدا و ل دویف چاوانیا باسکرنا وئی، ل سەر سێ قوناعین سەرەکیدا دەیتە دابەشکران، کو ئەوژی ئەفین ل خوارینە :

1. قوناعا ئیکئی : رەخنەیا سادە.

2. قوناعا دوی : رەخنەیا پینشکەفتی.

3. قوناعا سێی : رەخنەیا داهینەرانه.

1.2 قوناعا رەخنەیا سادە

ل دەستپینکی رەخنە بشیوہەکی سادە بوو ل ئاستی کیشی دەرباز نەبوویە و رەخنەگرین ئەفنی قوناعی دکیمن و بابەتین خۆ د گوتاراندا بەلافکرینە، پەرتووکیین سەرەخۆ ناھینە دیتن. هەرچەندە ئەفە قوناعەکا سادە بوو، بەلی گەلەکا گرنگ بوو، چونکو ئێسینین رەخنەبیین ئەفنی قوناعی بوونە ئەگەری گەشەکران رەخنەبیین پاش خۆ، ئانکو بوونە بناغە بۆ قوناعین پاش قوناعا رەخنەیا سادە. د ئەفنی قوناعیدا دوو ئێسەر دیار دین و هەر ئێسەرەکی گوتارەکا ل دور کیشا خۆمائی هەیه، ئێسەری ئیکئی (شیخ نووری شیخ ساح)ە و ئێسەری دووی (جگەر خوین)ە.

1.1.2 (شیخ نووری شیخ ساح) و کیشا فۆلکلۆری

ل دویف تیکستین ل بەر دەست، هەتا ئەفرۆ (شیخ نووری شیخ ساح) ئێسەری ئیکئیە د رەخنەیا کوردیدا، کو باس ل کیشا هۆزانا خۆمائی کریت، ئێسەری د زنجیرە گوتارەکییدا، خەلەکەکی بۆ هۆزانا خۆمائی تەرخاندکەت، دیارترین خالین ئێسەری دیارکین ئەفەنە :

1. پیناسەکرنا جۆری هۆزانا خۆمائی، دەمی دبیژیت : ((وزن هجائی بە عبارتیکي مسلسل الین کە خرابیتە شکلیکی موزونەووه وقتی کە پارچەکانمان جیاکەدەووه عددی هجای مصرع اول له کل عدد مصرع پانیدا مساوی و بە قدریک بن کوا بو موافق وزن هجائی له مصرعیکدا چنە هجابی لازم اکا له مصرعەکی تریشدا اونده هجابی)) (13).

2. ئێسەری پستی کو نمونەکا کیشا (9) برگەبی ئینای و شلۆفەکری، باس ل دوو جۆرین دیین کیشی کریه، ئەوژی کیشین (7) برگەبی و (8) برگەبی نە (14). ل دور گرنکییا ئەفنی گوتاری (کامل حسن بصیر)، چوار خالین گرنکیین ئەفنی گوتاری

نموونهكان دئیت و هندهك ژ ئەوان نموونان ژ لاین كیشیته شلۆفه دكهت، بهلی شلۆفه كرنا ئەوی شلۆفه كرنا سادەهه و ب تتی برگه برگه كرینه و ئاستی ریتی ناھیتە دیتن. هەمی جۆرین هەسپ و نموونه یین ئیسەری دیاركرین، د شیاندا به د خستەهەكی ئاساندا بهینە كۆمەكرن، هەر وهكو د خستەهەكی ل خواریدا دیاردین (17):

ژ	هەسپ	هۆمارا گافان	هۆمارا موفكان	نموونه	شلۆفه كرنا ئیسەری ژ بۆ نموونان
1	چلنگ	2 كاف	(5) موفك	كافا پینشی: مانی مه ل مصری كافا پاشینی: كونی مه ل عبری	5 مانی مه ل مصری 5 كونی مه ل عبری
2	لاغر	2 كاف	(6) موفك	كافا پینشی: بشارو نه ماوو كافا پاشینی: دورا گوند گه ریاوو	6 ب-شارو-نه-ماوو 6 دورا-گوند-گه-ریاوو
3	سكك	2 كاف	(7) موفك	طاظا ئیشی: زهكو زهكو زهبنه تی طاظا ئاشی: هات كاروانی هه له تی	7 زهكو زهكو زهبنه تی 7 هات كاروانی هه له تی
4	روان	2 كاف	(8) موفك	كافا پینشی: بهژنا زراف شقا زبرو كافا پاشینی: پوز ب قوینی خزیم تی رو	8 بهژنا-زراف-ش-فا-زی-رو 8 پوز-ب-قوینی-خ-زیم-تی-رو

پشتی دیاركرن و شلۆفه كرنا نموونان ئیسەری خالهكا گرنگ دیاردكهت، ئەوژی ژنك

جوداكرنا هەر چوار هەسپانه، كو ژ لاین پتر بكارئینانیه هەسپان ژنك جودادكهت،

هەر وهكو دهینه زانین كیشین (5) و (6) برگه بی د هۆزانین فۆلكلوریدا كیم كیمه دهینه دیتن، ئیسەری پشتی دیاركرنا هەردوو هەسپین (چلنگ) و (لاغر) دیژیت: ((ئەو هەر هەسپین كو چۆن دناف كورمانجان ده كیم و هندیكو مروف ئەوان بیهزین)) (18). ئیسەری هەست پی كریه، كو چەند كیاسیهك د ئەقی كورته فهكولینیدا دهینه دیتن، دەمی دیژیت: ((ئەز هیقی ژ هەفال و هوگران دكم ئەگەر كیانی یهك دههسپین من ده دیتن بره راست بكن و دەر باز بن چكو هەسپی چنی ب كتنکی فهیتكار نا بی)) (19). ب گشتی كیاسیین ئەقی كورته فهكولینی د چەند خالاندا دیاردین، كو پینكههین ژ:

3.1.2 دیارترین سەپلین قوناغا ئیكنی

دیارترین سەپلین قوناغا رەخنەیا سادە ئەفین ل خوارینه:

1. دانانا بناغه یهكی بۆ فهكولینین رەخنەیین ل دور رۆخساری هۆزانا فۆلكلوری.
2. گرنگیا ب ئاستی كیشی هاتیه دان و ئاستی ریتی نه هاتیه باسكرن.
3. هندهك ژ جۆرین كیشین فۆلكلوری نه هاتینه باسكرن.
4. بكارئینانا هندهك زاراقتن كوردی بێن رەسەن وهكو زاراقتن (هەسپ) و (كاف).
5. نه بوونا پەرتوو كین تاییهت ب رۆخساری هۆزانا فۆلكلوریا كوردی.

2.2 قوناغا رەخنەیا پینشكهتی

د ئەقی قوناغیدا رەخنەیهكا نوی ل سەر رەخنەیا قوناغا ئیكنی هاته ئافاكرن و گرنگی ب هەردوو ئاستان (ئاستی ئاسۆی، ئاستی ستوونی) هاته دان، ئانكو گرنگی ب ئاستی كیشی (ستوونی) و ئاستی ریتی (ئاسۆی) هاتیه دان، د ئاستی ئاسۆیدا، دسان د ئەقی قوناغیدا هندهك زاراقتن و پەرتوو كین تاییهت و نه تاییهت زی ب

1. ئیسەری ب تتی دوو جۆرین كیشین خۆمالین بەرەهه لاف دیاركرینه، كو كیشین (7) و (8) برگه بینه و كیشا (10) برگه بی كو كیشهكا بەرەهه لافه دیارنه كریه.

2. هەر وهكو هاتیه دیاركرن ئیسەری ب تتی باس ل ئاستی كیشی كریه و ئاستی ریتی ب ئیك جاری باس نه كریه.

3. هندهك نموونین ئیسەری ئینان نه ددروستن، ب واتایهكا دی ل جمی وانا بی دروست نه هاتینه دانان وهكو ئەقی نموونان ل خوارین:

4. لولو پسامو * لازم ب لازم

ئەف نموونه د بنیاد دا نموونهكا كیشا (10) برگه بیه ب ریتا (5+5)، ئیسەری وهكو نموونه ل گەل كیشا (5) برگه بییدا ئینایه، كو یا دروست ب ئەقی رەنگی دهینه شلۆفه كرنا:

يەكەم : كىشەكانى داستانين، واتە ئەو كىشانەن كە (بەيت و لاوك و حەيران)يان لە سەر رىكخراوە.

ئەگەر چى سەرجمى بىرگەى دەنگى دىرە شىعەرەكانى ئەم بابەتە، ئەوەندەى يەكتر نابن، بەلام ھەر دىرە شىعەرەكانى لەرەو و ئىقائىكى تايەت و ئەوتۆى ھەيە))((23).
((جۆرى دووھى كىشەكانى شىعەرى نەتەوھەيان، ئەو كىشانەن، كە بۇ رىكخستى شىعەرى بەستەو و مەقام و گۆرانى بەكاردەھىندىرەن. ئەو ھەلبەستەنەى كە لە سەر يەككىك لەم كىشانە بېۋىندىنەو سەرجمى بىرگەى دەنگى دىرە شىعەرەكانىيان وەكو يەكتر دەبن))((24).

2.2.2 جوداكارنا ھۆزانين كىشدار ژ بىن بى كىش

جوداكارنا ھۆزانين كىشدار ژ بىن بى كىش، ئىك ژ سىمايىن گزىگىن ئەفنى قۇناغى بوو، چونكو ئەف كارە د قۇناغا ئىككىدا ناھىتە دىتن.
(مارف خەزەندەدار) د فەكۆلىنەكىدا(****) ل دور جۆرىن بىچىنەى بىن گۆرانىا كوردى، سى جۆرىن گۆرانين دەستنىشانەكەت و كىشىن ئەوان دياردەكەت، ھەر سى جۆر ژى ئەفنى ل خوارىنە :

((1. گۆرانى ي كورت (...)) ئەم جۆرە گۆرانى يە لە سەرروى كوردستاندا ((لاووك)) و لە خوارووى كوردستاندا ((حەيران)) ي پى دەلئىن. يەكى لە ئەدگارەكانى ئەم گۆرانى يانە ئەوھەوھە ژمارەى كىشى دىرەكانىيان رىنگاۋرەنگە، واتە چەند كىشىك لە گۆرانى بىك دا بەكاردەھىنەن، جگە لەمە بى گومان كىشى سىلابى (پەنجە، كەرت)ى خۇمالى دەپتە سەنگى كىشانىيان.

2. گۆرانى بىك كە بە ئاواز دەووترى و رووداوى تىدا دەپنى كە ((بەيت))ى پى دەلئىن. (...)) دەستورنىكى تايەتە لە دروست بوون و ژمارەى دىرە شىعەرە لە بەيت دا نى يە، لە ھەوت ھەشت دىرەوھە دەست پى دەكا تا ھەشتا دىرە. ئەم جۆرە گۆرانى يانە بە گشتى لە سەر يەك كىش دادەنرىن، قافىەشىيان بە زۆرى جووت دەپنى. ھەندى جارئىش وا روو دەدا كە بەشىك لە گىرەنەوھەكان بە شىعەر دەبن و ھەندىكىشىيان بە پەخشان.

3. ھەر (گۆرانى) شى پى دەلئىن و بەرامبەر بە زاراۋى ((ترانە)) دەوھستى (...)) بە زۆرى لە دوو نىوھ دىر، يا سى نىوھ دىر يا جوار نىوھ دىرەكە دىن، لە رووى كىشەوھە بە زۆرى بىرەى يە لە ھەوت يان ھەشت يا دە سىلاب، وە بە زۆرىش لە دە سىلابى يەكەدا وەستان لە ناوھەراست دا دەپنى))((25). ھەر وەكو ديار، ئىشەرى ھەمى

رۇخسارى ھۆزانا كوردى ھاتنە ئىشەين. ئەفنى قۇناغى چەندىن سىمايىن تايەت ب خۇفە ھەنە، ژ ديارترىن سىمايىن ئەوئى ژى ئەفنى ل خوارىنە :

1.2.2 گزىگىدان ب ئاستى ستوونى

(عبدالدين مستەفا رەسول) باس ل جۆرىن قالىبن سترانى دكەت و چەند جۆرىن قالىبان دياردەكەت، دەمى دىپتەيت : ((گۆرانى بىرەى يە لە تاقە دىرەكەت – يان بەيتىك ھۆزانا- واتە ھەر بەيتە ھۆزانا لە گۆرانى يەكدا، تابلۇبەكى جىاوازە و مانا بەكى تەواوى خۇى ھەيە و بە بەيتى دووھى گۆرانى نەبەستراۋە (...)) ھەر ھەوھە ھەندى جار گۆرانى يا تاقەى ھۆزانا لە گۆرانىدا بىرەيتە لە سى نىوھ دىرە (...)) ھەندى جار گۆرانى بە دوو بەيت تەواو ئەپنى. ئىتر يا لە شىوھى چوار خىشەكەدا، واتە بەيتى يەكەم و دووھم و چوارەم قافىەيان لە يەك ئەچىت و دىرە سى يەمى سەرەبەستە (...)) يا خود چوار خىشەكە نىيە، لە رووى قافىەوھە دوو بەيتى جىاوازە بەلام بەپى يەكتر مانا يان تەواو نايت))((20). دىسان (شوكرىە رەسول) چەند لايەننىن ستوونىن ھۆزانا فۆلكلورىا كوردى دياردەكەت، پاشى گۆرانى يا كوردى ژ لايى ھۆزانا دىرەشە دابەش دكەت و دىپتەيت : ((ھەر ھۆزانا بەكى گۆرانىش بىرەيتە لە دىرەكەت يا خود دوو نىوھ دىرە))((21).

چەند جۆرىن دى ژى دياردەكەت، كو ب ئەفنى رەنگى ل خوارىنە :
أ. سى نىشەدىرەى.

ب. چوار نىشەدىرەى : ژ لايى قالىب سەرۋاينشە ئەف جۆرە وەكو چوارىنانە، ئانكو ب تى نىشەدىرە سىبى يا جىاوازە.

ج. يا ب شىوئى دوو بەيت، كو ژ لايى سەرۋاينشە ھەر چوار نىشەدىرە وەكو ئىكەن.

د. جۆرى چوار نىشەدىرەى كو ھەردو نىشەدىرەين ئىك و دوو وەكو ئىكەن و بىن سى وچوار ژى ھەردو وەكو ئىكەن و ژ بىن ئىك و دوو دىجىاوازان.

ه. پىنج نىشەدىرەى ژى ھەنە.

و. گەلەك جاران گۆرانىا شەش و ھەفت و ھەشت نىشەدىرەى ژى دەپنە دىتن))((22).

ھەندەك ئىشەرىن دى، دەمى سەرجم دىرەين ھۆزانى ل گەل ئىكدا وەرگرتىن،، باس ل ئاستى ستوونى كرىە، بۆ نمونە (عەلى فەتاح دزەبى) ژ لايى ھۆزانا دىرەشە، جۆرىن ھۆزانا فۆلكلورى ژىك جودا دكەت، دەمى دىپتەيت : ((شىعەرى فۆلكلورى كوردىش، دوو جۆرە كىشى نەتەوھەي ھەيە :

ئەف بەرگە ب تى ھۆزائىن فۆلكلورىيىن كىشىدار ب خۇفە دگرىت، چوئكو يەكەين رېتى د ھۆزائىن بى كىشىدا رىكخستىنەكا برىك و پىك نىنە، ھىندەك شىسەران ھەولادىە ژ لايى رۇخسارىفە باس ل جۆرىن كىشى بىكەن، ل گەلما باس ل رېتا ئەوان ژى بىكەن. (گۆران) ب شارەزايى باس ل ھۆزانا فۆلكلورىيا كوردى دكەت و چەند جۆرىن كىشان ل گەل ئاستىن ئەوان يىن رېتى جودادكەت، دەمى دېئىت : ((لە فۆلكلورى كوردىدا، كىشى ھەرە باوكىش دە بەرگەيە (5+5)و ەينەمان لە ھەلبەستەكانى ((مەولەوى)) بۇ ھىنايەو ە پاش كىشى دەپى لە فۆلكلور دا كىشى ھەشتى (4+4) دىت، دواى ئەويش كىشى ھەوتى (3+4) لە تاكە تاكەى دىرەكانى ھەلبەستى لاوك ھەيرانىشا ئەتوانىن كىشى يانزە بەرگەي (5+6) وە (3+4+4) بدوزىنەو)) (30). شىسەرى زىدەبارى دياركنا ئاستىن كىش ل گەل ئاستىن رېتىن ھەر جۆرەكى ژ جۆرىن ھۆزانا فۆلكلورى، دىسان ژ لايى بكارىنناى ژى دياركەيە، كو كىشا (10) بەرگەي ل پىشىن دەيت و پاشى يا (8) بەرگەي و د دويش دا كىشا (7) بەرگەي، جار جار ژى د ھەيران و لاوكندا كىشا (11) بەرگەي دەيتە دىت(31). دەمى شىسەر دەيتە ل سەر باسى كىشا (8) بەرگەي، خالەكا گرىنگ ژ لايى جوگرافىفە دياردكەت، كو ل ھەر ناوچەيەكا كوردستانى جۆرەكى كىشى بى بەرەلافە، ئەف جۆرە ژ ناوچەكى بۇ ئىكا دى دەيتە گھورىن، بۇ نمونە ((كىشى ھەشت بەرگەيش لە فۆلكلورى كوردىدا زور باو، واش دىتە بەر چاو، ھەتا بەرە ناوچەى شىوەى كرمانجى بروين باوى زورترى، بە پىچەوانەى دە بەرگەي يەو، كە تافى برەوى - شەدە الرواج- لە جەرگى ناوچەى شىوەى گورانى يەو دەست بى ئەكا، دىرى ھەلبەستى ئەم كىشە، لە سەر دوو پى چوار بەرگەي ئەروا)) (32). د بەردەوامىا شىسەرا خۇدا، شىسەرى خالەكا دى يا گرىنگ دەربارەى كىشا (ھەفت) بەرگەي دياركەيە، ئەوژى (ژ بەر نىزىكيا كىشا ھەفت بەرگەي ل كىشا ھەشت بەرگەي، گەلەك جارن كىشا ھەفت بەرگەي ژ لايى موزىكىفە تىكەلى كىشا ھەشت بەرگەي دىت) (33). (مارف خەزەندار) ژى، ئاستىن كىش و رېتىن ھۆزانا خۇمالى يا (10) بەرگەي، ژ لايى راولەستىناشە دياردكەت و دېئىت : ((شيعرى كوردى شىوەى گورانى شيعرىكى رەسەن و بە ئەسل و بنىادە لە رپوى رۇخسارەو، بە تايەتقى كىشى خۇمالى (سىلابى) و قافىەى مەسەووى يە، زۆرىەى ھەرە زۆرى كىشى شيعرى شىوەى گورانى كىشى دە كەرتى يە. لە ئەدەبى كلاسىكى نووسراو، ئەم كىشە رپوداويكى رەسەنى كۆنە لە گەل جەوھەرەكانى شيعر بە واتاى مىللى دەگونجى.

جورىن ھۆزانا فۆلكلورى ل بن نافتى ((گورانى)) رىزكرىنە، پاشى ئەف جۆرە ژ لايى ناف و كىشىفە ژىك جودا كرىنە، شىسەرى (ھەيران و لاوك) ل خانا ھۆزائىن بى كىش ل بەرامبەر (بەيت) و (گورانى) يىن كىشىدار دانايە. ھىندەك شىسەران ژ لايى كەفى و رەسەنىفە بەرىخودايە جۆرىن ھۆزانا فۆلكلورى و (بەيت) ب كەفتىن جۆر دانايە، بۇ نمونە (عەلى فتاح دزەبى) دەمى باس ل قالىن (بەيت) دكەت، ژ كىشىن لاوك و ھەيرانا جودا دكەت و دېئىت : ((كىشەكانى ئەم قالى شيعرى يەش، ھىچ پەيەندىكى بە كىشەكانى (عەرووزى) يەو نى و ھەتا لە كىشەكانى پەنجەي بەستە و گورانى فۆلكلورىش جودان، وا ديارە لەم جۆرە كىشانە گەلىك كۆترن و پاشاەوى سەردەمىكى زۆر لە مئىن)) (26). شىسەر ھاتە ل سەر باسى خالەكا دى، ئەوژى كىشىن بەيتىن فۆلكلورى ب كەفتىن كىشىن ھۆزانا كوردى ل قەلەم دەدەت و سرودىن ئايىنن كەفن ژى بۇ ئەوان كىشان فەگەراندەنە، دەمى دېئىت : ((ئىتر سەبارەت بەووى كە خۇم كىشى ھەموو بەيتەكانى فۆلكلورى (ھەتا كىشەكانى لاوك و ھەيران) ىش بە كۆترىن لەرە و ئىقاعى مۇزىقاي ھەلبەستى كوردى دەزام و باوەرپم و ھايە، نەتەووى كورد لە سەردەمانى ھەرەكۆنىدا ئەم بابەتە كىشانەى بۇ سرود و سكاللا و پارانەووى ئايىنى بەكارھىناو)) (27). ھىندەك شىسەرىن دى زارافىن نوى ئىنايەنە و جۆرىن ھۆزائىن كوردى ژ لايى رۇخسارىفە ژىك جوداكرىنە، بۇ نمونە (عەبدوللا عومەر پىشەرى) د شىسەنەكىدا، ژ لايى رۇخسارىفە جوداھىن دىئىختە د نافبەرا جۆرىن ھۆزانا فۆلكلورىدا، يىن كىشىدار ژ يىن بى كىش جودا دكەت، ھەرچەندە زارافىن نوى دارىتەنە و بكارىننايە، بەلى د شلۇقەكەنيدا دياردەيت، كو مەبەست يى ھۆزائىن كىشىدار و ھۆزائىن بى كىش، يىن كىشىدار ب نافتى (كىشا پەنجەي يا ھاوتا) دەتە ناسىن، دەمى دېئىت : ((كىشى پەنجەي ھاوتا، ئەو جۆرەكىشە بەو دەناسرىتەو ەكەلە ھەر پارچە ھەلبەستىكدا پىويستە (ژمارەى يەكگرتوو) ھەبى بۇ ھەموو مىسەرەكان بە يەكسانى)) (28). يىن بى كىش ژى ب نافتى (كىشا پەنجەي يا ناھاوتا) دەتە ناسىن، بەلى ھەر ل دەستىپكى ل دويش پىشەرىن عەرووزا عەرى دىشەيت و ب ھۆزان نزانىت، دەمى دېئىت : ((لە سەرتا دا پىويستە بلېم ئەو (بەيت) و داستانە گورانى ئامىزانەى كوردى ناچنە خانەى شيعرەو بەلكوو برىتىن لە چىرۆكى گورانى ئامىزى فۆلكلورى (بەيت) بە واتاى كلاسىكى و عەرى بىرىتى يە لە جووتىك مىسەرەى شيعر)) (29).

3.2.2 گرىنگىدان ب ئاستى ئاسۆي

كيشا عرووزى و كيشا خۇمالى ((له هەلبەستى كوردى كۆن و ھاوچەرخىشدا دوو كيشى بەكار ھىنزاوہ واتە دوو چەشەنە ئاوازىان تىادا بەرجەستە كراوہ، ئەو ئاوازى كە بە ھۇى (كيشى عەروز) ھەو پىنك ھىنزاوہ و بنەرەتەكەى لە ھەلبەستى عەرەبى ھەو ھەرگىراوہ و ئەو ئاوازى كە بە ھۇى (كيشى بىرگەبى) ھەو ئەنجام دراوہ بنەماكەى لە فۇلكۇرى كوردى ھەو بەدەست ھىنزاوہ)) (39). (علاو الدىن سىجادى) ب ھویرى باس ل جوداھىيا د ناقبەرا كيشا عرووزى و كيشا خۇمالىدا دكەت و دىبىزىت : ((ھۇنزاو لە كيشى ھىجائى دا پىبوستە ژمارى ھەر پارچەبەك لە گەل ئەو پىترىا بە ئەندازى يەك بن. ھىجائى ئەم نىوہ ھۇنزاوہ لە بەر ئەوہ كە بە پەنجە ئەژمىرەن پى ي ئەلەن ژمارى پەنجە. كيشى عرووزىش دىسان ھەر ھىجائى يە بەلام لە عەرووزدا مەرج نى يە ژمارى پىتى نىوہ ھۇنزاوہكان بە ئەندازى يەك بن، چونكە كيشى عەرووز لە سەر بىرگەى پىتى جوولواو نە جوولواو ئەرووا)) (40). خالەكا گىرگە، چونكو ھەتا پىشتى نوپىرنا ھۇزانى ژى ھىندەك رەخنەگرىن كورد ئەف خالە ل پىشچاف وەرەنگرتىە، شىسەر ىن ھویرىن بوو دەمى ھىزارا پىتان و ئەندازىاريا ئەوان د عەرووزىدا ب مەرج زانى، كو د كيشا خۇمالىدا مەرج نىنە ھىزارا پىتان و ئەندازىاريا ئەوان د ھەردو نىقەدەزىندا وەكو ئىك بن، يان د ھەمى نىقەدەزىن ئىك ھۇزاندا وەكو ئىك بن. (عەبدوللا عومەر پىشەدرى) ھەولدايە جوداھىيى بىخىتە د ناقبەرا كيشىن عەرووزى و بىرگەبىدا، شىسەرى دىاركىە كو ((لە كيشى پەنجەبى دا چۇنايەتى رىز بووى بىرگەكان (لە رووى كورتى و درىژى ھەو) گىرگ نى، تەنبا چەندايەتى ئەو بىرگەكانە بەرچاو دەگىرىن، بەلام لە كيشى عەرووزىدا چەندايەتى و چۇنايەتى لە بەر چاو دەگىرىن)) (41). (كامىل ژىرى) د ناقبەرا كيشا خۇمالى و كيشا عەرووزىدا تىكەلكرنەك كرىە، دەمى دىبىزىت : ((من دواى سەرخ دان و لىكۆلىنەوہ، گەبىشتوومەتە ئەو ئەنجامەى كە ھەموو ھەلبەستىكى عەرووزى عەرەبى بە ترازووى پەنجەى كوردىش ئەكىشەرىت و ئەشگونىجىت كيشى عەروز و كيشى پەنجەى كوردى لە ھەلبەستىكى كوردىدا تىكەلاو كرىت ىن ئەوہى موسىقاى ھەلبەستەكە تىك پىچىت، بەلام پىچەوانەى ئەم بۇ چوونە راست دەر ناچىت. وانا ھەموو ھەلبەستىكى پەنجەى كوردى بە ترازووى عەرووزى عەرەبى نايتە كىش)) (42)، وەكو ئاستى كىش ئەف بۇچوونە يا دروستە، بەلى ئەف كىشانە بۇ ھەمى كىشەن كىشدارىن ھەمى مللەتەن جىپانى چىدبىت، چونكو ھۇزانى ئەگەر ئاستى كىش نەبىت يا كىشدار نايت، بەلى بۇ ئاستى رىچى شاشىيە، چونكو ھەر ئىك ژ ھۇزانا خۇمالى و ھۇزانان

ھەر دىبىزىك دە كەرتە و ھەستەن لە ناوہراستى داىە، واتە پاش كەرتى پىنجەم)) (34).

4.2.2 گىرگىدان ب سەروانى

گىرگىدان ب سەروانى ئىك ژ دىبىزىن سىپاين ئەفنى قۇناغىيە، د ئەفنى قۇناغىدا، شىسەر و رەخنەگران ھەولدايە ب ھویرى ئاستى سەرواى ھۇزانان فۇلكۇرى باس بىكەن، ئەف باسكەرنە ھەردو لايەنەن دەنگ و پەيشان ب خۇفە دگىرت. ل دەمى باسكەرنە سەروانى، (شوكرىە رەسول) خالەكا گىرگ دەست نىشانكەت، ئەوژى ھەبوونا پەيشا پاش سەروانى د ھىندەك گۇرانىن كوردىدا و دىبىزىت : ((ناى ئەوہش فەرامۇش كەين كە زۇر جار لە رووخساردا روودەدات وو شەبەك دواى قافىەكە دىت كە ئەتوانىن (پاش قافىەى ناو بنىن)) (35). شىسەرى سى خالىن دى ژى ل دور سەرواى ھۇزانان فۇلكۇرى دىاركىنە كو ب ئەفنى رەنگى ل خوارى دەھىنە رىزىكرن:

أ. دوماھىيا نىقەدەزىن بەپىتن كوردى دەنگەكى بزىنە.

ب. (لاوك) يا نىزىكى پەخشانىيە بەلى يا سەروادارە.

ج. (مەقاما تەمام) ژ ھەشت دەنگان پىكەھىت، دەنگى ھەشتى دوبارەبوونا دەنگى ئىككىيە (36). (خورشىد رەشىد ئەحمەد) چەند جارن باسى كىش و سەرواين ھۇزانان كوردى دكەت، دەمى دەھىتە ل سەر باسكەرنە ئەدەبى ناوچا (گۇران)، ژ لايى سەرواينقە جوداھى ئىخسەتە د ناقبەرا كىشەن ئەدەبى گۇرانى و كىشەن عەرووزىدا و دىبىزىت : ((ئەگەر لە شىعەرى كلاسىكى دا لە ھەموو پارچەكەدا يەكىتى قافىە (رەويە) وانا دوا تىپ بىبىزىت ھەموو بەيتەكان تا دواى بە يەك تىپ كۇتايى ھاتبىت (... ئەوہ شىعەرى شىوہى گۇران بە زۇرى چووەتە سەر شىوہى دوو بەيت (مەسئەوى) ئەویش لە ھەموو دىبىزىك دا قافىە و رەوى يەى دوا تىپى تايبەتى ھەبىت، ئەم قافىە و دوا تىپە لە دىبىزى دواى دا بگۇرىت)) (37). (عەلى فەتاح دزەبى) چەند قالىن كىشا خۇمالى دىاركىنە، دەمى دىبىزىت : ((بۇ وئە شىعەرى فۇلكۇرى كوردى، لە سى شىوہەدا قافىەى سازداوہ، وانا قافىەى (دووانى - آ)) و قافىەى (سىيانى - آ)) بەندە كورتەكان ھاو قافىە كە بۇشايى و ھەلپەركى دەگوتىن)) (38).

5.2.2 باسكەرنە ل كىشا خۇمالى دكەل كىشا عەرووزى

بزميرين كه قافيه له كوتايي بهيتي يه كه م و دووهمدا هاوسهنگ بن((48) ئەف برگه هوسا خويا دكەت، كو ئئيسەر باش ل ئاستين كيش و رېتان يي ناگه داره، ديسان ب برهنگه كني ب رينك و پينك باس ل ريكخستنا ئەوي دكەت پشتي ل گەل (بهيت) 1 فارسيدا بهراوردكەت، ل دووماهيا ئەف برگي، ئئيسەر دياردكەت كو ئەف جوري كيشي ب تني ئيك راوهستيان و ئيك جه ههيه، ئەوژي پشتي برگا ينجيه(49). د برگا شهشي (شيعري ههشت هيجاي و سئ ديري) دا، ئئيسەر خالهكا گرنگ دياردكەت، ئەوژي بهراوردكرنا هوزانا (ههشت) برگهيه ل گەل هوزانا (دهه) برگهيه ژ لايي گهفاتايته و بو هندی چوويه، كو يا (ههشت) برگهيه گهفته و د سەردەمە كيدا ژ يا (دهه) برگهيه يا بهرەلاقر بوو(50). د برگا هفتي (دهستوري شيعري هيجاي كوردی) دا، ئئيسەر بو هندی چوويه، كو هوزانا كوردی ئەفجا يا (دهه) يان (ههشت) برگهيه بيت، ب هيج برهنگه كني كارتينكرنا عرووزا عەرهبي ل سەر نينه، ئانكو ئەگەر ئەم ل گەل عرووزا عەرهبي بهراورد بکەين، دئ يين تەفعيلە ب دروستی د هەردو نيشە ديراندا ب دەست مە ناکەفن و ديت جار جار ريكخستنهك ههيت، بهلي ئەو ريكخستن ژي ژ ديره كني بو ئيكا دي يا جياوازه و هەمان كيشا عرووزي دەرناچيت(51).

ب گشتي گرنگيا ئەف پەرتوو كني د ئەفان خالين ل خورايدا ديارديت :

أ. هەتا سەردەمە دەرکەفتنا وئ، يه که مەين پەرتووکا کوردییه، کو يا تايهت بيت ب شلؤفه کرنا هوزانا فۆلکلوري يا کوردی ژ لايي کيشناسيه.

ب. وه رگرتنا گهلهك زار و شيوه زارين زمانى كوردى ژ بو شلؤفه كرنى.

ج. بكارئينانا نمونان ژ بو رونكرن و شلؤفه كرنين پەرتوو كني.

د. ل دەمى شلؤفه كرنى د گهلهك جماندا سنوورين برگان دياركرينه.

ه. گرنگيدان ب ئاستين كيش و رېتان، ل هندهك جماندا جوري سهروايي دياركرهيه.

7.2.2 باسکرنا ساده ل کيشا حەيراتوکا کوردی

د ئەف قوناغيدا، باس ل رۇخسارنى حەيراتوکى ب شيوه كني هوير و زانستى نه هاتيه كرن، بهلكو ب شيوه كني ساده بوويه، بو نمونه (عبدالرحمن مزورى) حەيراتوکى ل گەل هوزانا سەرهستا نوى يا كوردى بهراوردكەت، بهلي هند گرنگي نه دايه حەيراتوکى هندیكو دايه هوزانا سەرهست(52). ل دور ئەف كورته فهكوليني (محسن قوجان) ي باهتهك ئئيسيه، بهلي هيج تشته كني نوى ل سەر زیدەنه كرهيه و هەمان كارى (مزورى) ييشاندايه، د خاله كيدا ديتي : ((كيشا هوزانى هاتيه

عرووزى سيستمە كيشناسيى تايهت ب خؤفه ههيه، لهورا نه كيشا خؤمالي ژ لايي ئاستى رېخيفه و نه ژي كيشا عرووزى ل دويف پيهرى كيشا خؤمالي ناهينه كيشان.

6.2.2 دياروونا پەرتوو كين تايهت ب رۇخسارنى هوزانا فۆلکلورى

كهفتهين و ب رينك و پينكرين پەرتوو كا كهفنا ل دؤر سترانا فۆلکلورى و رۇخسارنى ئەوي د قوناغا دوويدا، پەرتوو كا (گوراني يا ترانه هاي كوردی) يه، هەر وه كو ئئيسەر ب خؤ ل دور گرنگيا ئەوي دياردكەت و ديتي : ((ئەم گورانيه له هەموو شيعره فۆلکلوريه كاني دههيجاي و ههشت هيجاي كوردیه ئەمە بو يه که مەين جارە به شيوهيه ك زانستى و فۆنەتيك و زمان ناسى ب لاوكرتەوه)) (43). د برگا ئيكي (جور و سهبي گوراني كوردی) دا، ئئيسەر باس ل ساده يا گورانيا كوردی ژ لايي پيكتايته دكەت و ديتي : ((گشت جۆره كان و سهبي تايهت گوراني كوردی به زمانى سادە و ئاسان وتراوه، هەر وهك چۆنه تي ناوهرۆك و رواله تەوه ساكار و رازاوه به بهشيك لهم گورانيه كو دوو نيوه ديره هەر نيوه ديريك ده برگه ئەيت)) (44).

ئئيسەر سهروايا گوراني يا كوردی ب جوري جوت سهروا داديت(45). د برگا دويدا هوزانا كوردی ل سەر سئ جوراندا دابهشكرهيه، ب ئەف رهنگي :

1. شيعري عرووزى.

2. بهيت.

3. گوراني(46).

ئئيسەر هەر ل دەستپيكي ههولدايه ديار بکەت، كو جوري هوزانى ل سەر هژمارا برگان دهيتە ئافكرن و ئافين ئەوي ددهته دياركرن كو ئەوژي (لاوك) و (حهيران) و (بهيت) ن، ئەف نافه ل دويف دهفەرين جودا دهيتە بكارئينان و ئەوان پەخشائين كيشدار و هوزانان ب خؤفه دگرن، يين كو بو وهسفه كرنا لايه نه كني ميژووي هاتنه گوتن و (حهيران) ب جوره كني هوزانا هيجاي ددهته ناسكرن(47). د برگا ينجي (شيعري ده هيجاي دوو ميصراعي كوردی) دا، ئئيسەر باس ل هوزانين مللين كوردی دكەت و هەميان ب (دهه) برگهيه دهژميرت، دەمى ديتي : ((ئەو شيعره ميللي يانهى كوردی كه گویندەو هۆنەرى ديارى نيه هەمووى ده هيجاي يه به گشتيش دوو ديري كه هەر ديري كيش برتبه له دوو بهش، ينج هيجاي واته ده كه ويته نيوان هەر ديره كه وه ئەگەر ئەم جۆره بهيتانه له گەل بهيتە كاني فارسي بهراورد بکەين دەيت هەر ديريك كه هەردو بهشه كه ده گرتەوه به يهك بهيت تەواو

وامتی)، دېڅیزیت: چونکو هوزانین فۆلکلوری ژ بو ستران گۆتتی دهینه دانان، له ورا د دهمی خواندیندا سستی ههیه و ئەف سستی و لاوازیه د سترانیدا چاکدین و نامین، له ورا گرنکیدان ب هیزئ(تکیه) تشته کئی فهره ((چونکه ئەم شیعرا نه بئ ناههنگ و ئاواز و مهقام ناوترین، ههر له خۆوه بو خویان کیش و وهزیان نیه، بهلکوو ئەمه تهنیا (تکیه) و شیوهی دهرپرینه که کیشی تایهتی یان پی ده بهخشی، و ئەگەر (تکیه) و شیوهی دهرپرینان بگۆردی، کیشه که شیان دهگۆردی و عهوهز دهی (...)) لهم رووه دهکری پایه و بناغهی کیشی ده برهگی بهم شیوه دانین (_ _ _ _ _ و (وقف) کورته وهستانیک ههین)) (56). بۆ ئەف قوناغی ناما ماستهری یا (محمد بکر محمد) (57)، دی وهک نمونه وهگرین، چونکو- ههتا ئەفرۆ- ئەف نامه ب بهرفرهترین و قامترین کائی ئەدهی ل دور کیشا خۆمالی ل کوردستانا عیراقی دهیتیه هژمارن، کو تیدا (رییازا زمانی) هاتیه پراکتیککرن (58).

1. گرنکیا فهکولین

گرنکیا ئەف قوناغی فهکولین د چهند خالین سه رهکیدا دیاردین، ئەوژی ئەفین ل خوارینه. 1. د ئەف نامیدا ئیکه مین ههولا ژنیک جودا کرنا ههردو ئاستین (کیش) و (پیم) د رهنهیا کوردیدا هاتیه کرن، کو بهری ئەوی ههردو ئاست ل گهل ئیکدا دهاتنه تیکههلکرن. 2. بۆ جارای تیک د رهنهیا کوردیدا، چهند زاراغین نوی د بواری کیشناسییدا دهینه دیتن، وهکو: (مهلهندی پیتی، دابه پیتی، قافیهی روالهتی، دهستهی دهنگی... هتد). 3. فهاندنا چهند ریکه کین دهنگساز و زمانانی بۆ دهستینانکرنا حمی (سترئسی) دپستین هوزانا فۆلکلوری یا کیشدار و ئی کیشدا. 4. کائی دپیی گرنگ د ئەف قوناغی فهکولینیدا، ئەوه کو فهکولهی ب ریکا هندهک خشته یین ئاسان چهند کاین درپژ کورته کرینه، بۆ نمونه سیسته مین کیشین زمانین کهفن ب ریکا خشته یه کئی ب رنک و پینک و ئاسان کورته کرینه و ئاستی پیتی و دگهل ناخی ههر ئیسه رهکی ئەوین باس ل ئەوی ئاستی کری دیارکرینه.

ب. کیاسین فهکولین

وهکو پتیا کاین ئەدهی، ئەف کاره ژپیی ئی کیاسی نینه، ژ کیاسیین دیارین ئەف قوناغی فهکولین ژئ ئەفین ل خوارینه:

فهاندن ل سه ر بنیاتی چوار برگا و دوو بارکرنا وان، چ رویدانین لهنگی و لیاو زین دههیرا توکا ویدا روینادن.. سه روا دههیرا نوکیدا گه لهک موکومه و پیکهاتییه ژ په یین ژنیک جودا و ئیک کائی موزیقی ههیه)) (53)، ئەفه هه مان ئەو تشته بئ کو (مزوری) د ئیسینا خۆدا گۆتی. (أحمد عبدالله زهرو) چهند قالیبن ههیرا توکا کوردی ب نمونه فه دیارکرینه، دهمی دهربارهی قالیبن ههیرا توکی دېڅیزیت: (بههرا پتر چوارن و دبنه سی و دوو و پتر:

- جوت - جوتته.

- سی ریزی.

- چوارین (54).

3.2 قوناغا رهنهیا داهینه رانه

چونکو د ئەف قوناغیدا رهنهیا کوردی یا تایهت ب رۆخساری هوزانا فۆلکلوری، ب تتی خۆ ب دیتن سهرده مین کهفتیه نه گریدا، له ورا کاین نوی و داهینه رانه پهیدا بوون، ئەفه ژ لایه کیشه و ژ لاین دیشه پهیدا بوونا نامین ئەکادیی د بواری کیشا هوزانا خۆمالیدا، رهنهیا کوردی هیز پتر پيششه بریه، پهیدا بوونا (رییازا زمانی) د رهنهیا کوردیدا، ژ دیارترین سبانی ئەف قوناغی بوو، چونکو ئەف ریازه ههتا ئەوی دهی د رهنهیا کوردیدا ل سه ر کیشا فۆلکلوری نه هاتوو پراکتیککرن.

فهکولین د ئەف بواریدا دبنه دوو بهش:

أ. نامین ئەکادیمیین تایهت ب رۆخساری هوزانا فۆلکلوری.

ب. کورته فهکولین ل دور رۆخساری هوزانا فۆلکلوری.

1.3.2 نامین ئەکادیمیین تایهت ب رۆخساری هوزانا فۆلکلوری

ههر ژ کهفتدا بیر ل رییازا زمانی و ب تایهت ل (هیزئ) هاتیه کرن، بهلئ ئەف بیرئانه نه هاتیه د ئاستی پراکتیککرتیدا، ب تایهت ل سه ر هوزانی و ب تایهت تیر ل سه ر هوزانا فۆلکلوری یا کوردی، دهربارهی بیرئانی ل رۆلی هیزئ (فهناتی کورد) پيشنیا دکهت کو فهره ژ بۆ شلۆفه کرنا کیشا خۆمالی بیر ل هیزئ ژئ بهیتته کرن و دېڅیزیت: ((بیرکده نه له "النبره" شتیکی فهرزه، پیوسته بسپورانی کورد له گهل ئەم پرسهش دا خه ریک بن، ههر وهکو کیش رووداویکی تایهتی به له شیعری کوردیدا، ههروهها نه برهش رووداویکی تره ماوهی ئەوه ههیه که له ووتاریکی درپژ، یا له کیشیک دالی بکولرته وه، چونکه شیعری خه لکی کورد "فولکلور"، ئەوهی به ((بانگ)) کیشراوه، به پی ی نهره دپته گورانی ووتن)) (55). دیسان (ئیره جی

5. محمد بکر محمد، (1990)، کیش و ریتی شیعری فۆلکلۆری کوردی، نامەى ماجستىر، کۆلیجى ئاداب-زانکۆى سەلاحەدىن، ل22.
- (*) (هەيرانۆک) هەندەك جارەن يا کەشدارە و پتر يا جارەن وەکو (هەيران) يەن يا يەن کەشە ((ئاستى کەش : وەكى بىيات، هەيرانۆکا کوردى، دەپتە هەزمارەن ژ جۆرى يەن کەش، ئانکۆ ئاستى کەش يەن لاوازە (... ئاستى پەم : يا ديارە کو هەيرانۆکا کوردى د بکارئەنانا يەکەين پشيدا، پتر مەيلا جۆرە و جۆرى هەيە، ئانکۆ بکارئەنانا پتر ژ يەکەيەکا پشە، (2) يەن (3) يەکەيان))، بئيرە : مسعود جەمىل، رۆخسارى هەيرانۆکا کوردى : دەقەرە بەهەدىنان، گۆقارا پەيف، ژ9، 2009، ل(85-87).
- (**) (رۆخسارى (پايزۆک) د گۆتار و فەکۆلەين کوردیدا ناهيتە ديتن. (پايزۆک) يەن (پەي هەيزۆک) جۆرەکەن هۆزانا فۆلکلۆريا تايەت ب کۆچەراتيە، دەستپەيکا هەر ديتەکە ب گارەيەکا کورتا وئەکەن وەرزى پايزۆک دەستپەيدەت، چۆنکو هافين ب دومامى هات و بەفر ل چيايەن دوير کەفت، ئيدى بارەن دى بارەن و دەمى بارکەن ل زۆزانا هات، دگەل ب دومامى هاتنا زۆزانا عەشق و ئەفەينى ژى ب دومامى دەين، لەورا هۆزان ژى هۆزانا خواتر خواست و ژيکەبوونە، بئيرە : توما بوا، مع الأكراد، ترجمه : اواز زەنگە، مگبە دار الجاحف، بغداد، 1975، ص317.
6. علاو الەيم سەجادی، (1978)، دەقەکانى ئەدەبى کوردى، چاپخانەى کۆرپى زانبارى کورد، بەغدا، ل25.
7. معروف خەزەدار، کەش و قافىە لە شیعەرى کوردیدا، ل هەشت.
8. ئازاد عەبدولەيىز مەزورى، (2006)، جەلادەت بەدرخان و شەعر : لیکۆلەينەکە شەرئەفەکارى يە، چ1، دەزگەها سپيەريز يا چاپ و وەشائى، دەوک، ل35.
9. م. نوری، (1926)، ادبيات کوردی : وزنى هجائى، رۆژناما ژيان، ژ27، ل4.
10. معروف خەزەدار، کەش و ریتی شیعەرى فۆلکلۆرى کوردى، ل(174-175).
11. وريا عمر امين، (1990)، شەپۆلەکانى شیعەرى کوردى، گۆقارا رۆشەنبەرى نوئى، ژ126، ل48.
12. هەمان ژيەدر، ل47.
13. هەمان ژيەدر، ل55.
14. م. نوری، ادبيات کوردی (وزنى هجائى)، ل3.
15. هەمان ژيەدر، ل(4-3).
16. کەمەل حەسەن بىصير، شەيخ نوری شەيخ صالح لە کۆرپى لیکۆلەينەوەى وئەهەبى و رەخەسازیدا، (1980)، چاپخانەى کۆرپى زانبارى عێراق، بەغدا، ل36.
17. جگەر خوين، (1933)، هەسپەين خوەشخووانين کردى، گۆقارا هاوار، ژ22، ل1.
18. هەمان ژيەدر، ل(3-1).
19. هەمان ژيەدر، ل2.
20. هەمان ژيەدر، ل1.
- (***) ئەف هەسپە -هەسپەين خوەشخووانين کردى- ب هەندەك نافيەن عەرەبى بەرامبەر يەن کوردى هاتينە باسکەن :
1. البحر العذب : (5) مقاطع Hespê çeleng : (5) movik-1
2. البحر الضعيف : (6) مقاطع Hespê laxer : (6) movik-2
3. البحر الخفيف : (7) مقاطع Hespê sivik : (7) movik-3
4. البحر السلس : (8) مقاطع Hespê rewan : (8) movik-4
- بئيرە : دحام عبدالفتاح، (1995)، فى موسيقا الشعر الكردى : ملاحظات وردود، مکتبە الاسد، دمشق، ص21.
21. لیکۆلەينەوەى ئەدەبى فۆلکلۆرى کوردى، (1979)، چ2، مطبعة جامعة السليمانية، سليمانى، ل(87-88).
22. هەمان ژيەدر، ل104.
23. هەمان ژيەدر، ل(105-104).
24. عەلى فەتاح دزەبى، (1997)، مەم و زين : لیکۆلەينەوەى هەلسەنگەندن، پشەکى : موحسەين دزەبى، چاپخانەى وەزارەتى رۆشەنبەرى، هەولير، ل(83-84).

1. فەکۆلەرى باس ل کۆتارەکا گەنگ نەکرە، کو ژ لاین مێژووويە دەپتە هەزمارەن دووم گۆتارا کەفتا کوردى د ئەفە بواریدا، ئەوژى گۆتارا (هەسپەين خوەشخووانين کوردى) يا (جگەر خوين) يە.
2. هەندەك جۆرىن دپين هۆزانا فۆلکلۆرى هەنە، بەلنى فەکۆلەرى باس لى نەکرە، وەکو هۆزانين ژ جۆرى (هەيرانۆک) و (پايزۆک) کو ئەف هۆزانە د گەلەك ناوچين کوردستانا مەزندا دەبرەلافن.

ئەنجام

پشتى ئەنجامدانا ئەفە فەکۆلەينى ئەم دگەهينە فەن ئەنجامين ل خوارى :

1. رەخەنگرين کورد ژ کەفتا گەنگى ب رۆخسارى هۆزانا فۆلکلۆرى داىە. ئانکۆ رۆخسار و ناهەزۆک هەردوو بووينە جەمى گەنگيدانا ئشيسەر و رەخەنگرين کورد، لەورا گەنگى ب رۆخسارى ژى داىە.
2. د قۆناغا سادەدا، وەكى ژ نافيەن وئى ديار دپيت، رەخەنگرين کورد ب شيوەبەکەن سادە بەحسە رۆخسارى هۆزانا فۆلکلۆرى کرە، بەلنى ئەف فەکۆلەين و گۆتارين وان بوونە بناغە بۇ قۆناغين دويشدا. ئانکۆ ئشيسەر هەتا ئەفرو ژى مفاى ژ زان فەکۆلەينين قۆناغا سادە دپين، چۆنكى بوونە بنەما بۇ قۆناغين دويشدا.
3. د قۆناغا پيشکەفتيدا، رەخەنگرين کورد باشتر چوونە د ناف کاکلا بابەتن رۆخسارى هۆزانا فۆلکلۆرىدا، ديسان هۆزانا وان کەسەين گەنگى ب فى بابەتنى داى زیدەبوون. ديسان د ئەفنى قۆناغيدا گەلەك گەنگى ب هەردوو ئاستين ستوونى و ئاسۆى هاتە دان و رەخەنگر پتر بەرەف ئاستين ئالۆز چوونى يەن وەكى ئاستى ريتى.
4. د قۆناغا رەخەنيا پيشکەفتيدا نامين ئەکادىي دەرکەتن و هۆزانا فۆلکلۆرى ب شيوەبەکەن زانستى و ئەکادىي هاتە بەحسکەرن و د فى قۆناغيدا چەند رەخەنگرين بسپۆر ديار دبن. ئانکۆ ئەم دشىين بئيرين د ئەفنى قۆناغيدا گەنگيەکا ئەکادىي و زانستى ب رۆخسارى هۆزانا فۆلکلۆرى هاتە دان.

ژيەدر و پەرەيز

1. مارف خەزەدار، (1958)، کورد و اسلوبى شیعەر، گۆقارا شەفەق، ژ2، ل6.
2. خورشيد پەشید ئەحمەد، (1989)، ريزارى رۆماتىبکى لە ئەدەبى کوردیدا، مگبە الجاحف، بەغدا، ل126.
3. معروف خەزەدار، (1962)، کەش و قافىە لە شیعەرى کوردیدا، چاپخانەى ((الوفالو))، بەغدا، ل(43-31).
4. د. شکرپە رەسول ئبراهيم، (1984)، ئەدەبى فۆلکلۆرى کوردى، بەشى دووم، بەرئۆهەرايەتى چاپخانى زانکۆى سەلاحەدىن، هەولير، ل(107-109).

25. ههمان ژیدەر، ل84. (***) (نهم باسه فەسلێکی چچوکه له کتێبی میژووی ئەدەبی کوردی تازە) که له ساڵی 1967 له مۆسکۆ به زمانی رۆسی له لایەن ئیمهوه بلاو کراوتەوه. بئێره : مارف خەزەدار، کورتە باسیک له باره‌ی ئەدەبی میلی /فۆلکلۆری/ی کوردی یه‌وه، گۆفارا کاروان، ژ76، 1989، ل16.
26. ههمان ژیدەر، ل(17-18).
27. عەلی فەتاح دزەبی، داستانی مەمی ئالان (ناساندن و لیکۆلێنەوه)، (1985)، گۆفارا نوسەری کورد، خولی سێهەم، ژ3، ل38.
28. ههمان ژیدەر، ل50.
29. عەبدوڵلا تاهیر عومەر پشده‌ری، سەرەتایەك دەربارە(کێش) له هەلبەستی کوردیدا(2)، گۆفارا سروه، ژ39، ئینتشاراتی سەلاحەددینی ئەیووی، تاران، 1368(ه.ش)، ل22.
30. ههمان ژیدەر، ل23.
31. گوران، ئەو کێشه‌ی بێگەمی یانە ئیستا باون، پۆژناما ژین، ژ24، 1971/5/27.
32. ههمان ژیدەر.
33. ههمان ژیدەر.
34. ههمان ژیدەر.
35. مارف خەزەدار، (1984)، له بابەت میژووی ئەدەبی کوردی یه‌وه، چاپخانه‌ی (المؤسسە العراقیه‌ للدرعایه‌ والکباعه‌)، به‌غدا، ل92.
36. د. شوکریه‌ ره‌سول ئیبراهیم، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، بەشی دووهم، ل106.
37. ههمان ژیدەر، ل(107-112).
38. خورشید ره‌شید ئەحمەد، (1989)، ریازی پۆمانتیک له ئەدەبی کوردیدا، مطبعة الجاحظ، به‌غدا، ل(84-85).
39. عەلی فەتاح دزەبی، مەم و زین : لیکۆلێنەوه و هەڵسەنگاندن، ل86.
40. د. دلشاد عەلی، (1998)، بنیاتی هەلبەستی له هۆنراوه‌ی کوردیدا : لیکۆلێنەوه‌یه‌کی رەخنەیی به‌راوردکاره‌، چاپخانه‌ی ره‌خ، سلێمانی، ل(120-121).
41. علاو الدین سجاد، (1967)، ئەدەبی کوردی و لیکۆلێنەوه‌ له ئەدەبی کوردی، چاپخانه‌ی مه‌عارف، به‌غدا، ل133.
42. عەبدوڵلا تاهیر عومەر پشده‌ری، سەرەتایەك دەربارە(کێش)) له هەلبەستی کوردیدا ((2))، ل22.
43. کامل ژیر، (1989)، هەلبەستی کوردی له تیوان عەرووز و پەنجەدا، گۆفارا کاروان، ژ72، ل27.
44. د. محمد موکری، (1999)، گۆرانی یا ترانه‌های کوردی، وه‌رگێزان و پێشه‌کی : د.شوکیه‌ ره‌سول، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنیبری، هه‌ولێر، ل10.
45. ههمان ژیدەر، ل18.
46. ههمان ژیدەر و ههمان لاپه‌ره‌.
47. ههمان ژیدەر، ل19.
48. ههمان ژیدەر، ل(19-20).
49. ههمان ژیدەر، ل25.
50. ههمان ژیدەر، ل26.
51. ههمان ژیدەر، و ههمان لاپه‌ره‌.
52. ههمان ژیدەر، ل(26-29).
53. عبدالرحمن مزوری، (1986)، کێشید هۆزانا سەر به‌ستا کوردی، گۆفارا رۆشنیبری نوێ، ژ112، ل(52-58).
54. محسن قۆچان، (1986)، مزوری..حه‌یراتوک و مه‌له‌فانی ب په‌یقان، گۆفارا به‌یان، ژ116، ل50.
55. أحمد عبدالله زه‌رو، (1987)، سترانا لێریکی (حه‌یراتوک)، مطبعة الزمان، بغداد، ل(9-10).
56. معروف خەزەدار، کێش و قافییه‌ له شیعری کوردیدا، ل نو.
57. ئیره‌جی وامیقی، کێشی شیعری کوردی پێش له ئیسلام، وه‌رگێر : ئەحمەد شه‌ریفی، گۆفارا سروه، ژ54، 1369(ه.ش)، ل17.
58. محمد بکر محمد، (1990)، کێش و ریتی شیعری فۆلکلۆری کوردی، نامە‌ی ماجستیژ، کۆلیجی ئاداب- زانکۆی سەلاحەددین.